

DOI: <https://doi.org/10.31110/consensus/2026-01/040-048>

УДК (UDC) 902.2 (477.54) : 001.891

ACTUAL PROBLEMS IN STUDYING THE BILSK HILLFORT**Dmytro Kudinov*****Abstract**

The Bilsk hillfort belongs to the category of large-scale fortified settlements in the left-bank forest-steppe. Its defensive structures are the largest in the region, and their sophistication and implementation testify to the high level of planning and organization of the society of that time. The burial sites in the surroundings of the Bilsk hillfort are also impressive in scale. First and foremost, this refers to the number of burial mounds that belonged to representatives of the local elite.

This archaeological complex is in fairly good preservation and has been studied by archaeologists for almost 120 years. During this time, it has been possible to accumulate a significant amount of data about the monument, collect and systematize artifacts' from different periods, and carry out high-quality mapping. Finally, archaeologists have determined the location of the complex among other synchronous archaeological sites.

It should be noted that the territory of the Bilsk hillfort has several chronological stages of its history. The emergence of the settlement structure and the construction of defensive structures date back to the early Iron Age and are associated with the Scythian population. Later, Slavic tribes lived within the hillfort and its immediate surroundings. In particular, Severian settlements and fortified settlements are known in the villages of Hlynske (Opishnia community, Poltava region) and Kuzemin (Hrun community, Sumy region), and during the Cossack era, active work was carried out on the territory of the Western Fortification and the Skorobor burial ground to boil down saltpeter.

All these stages are the subject of study by researchers, mainly archaeologists. However, there are currently several debatable issues in scientific literature, which have been resolved to varying degrees. This is due to both objective reasons and the personal scientific views of individual researchers.

Currently, the implementation of the latest digital methods for recording cultural heritage sites has begun. This has greatly simplified certain issues, particularly those related to the visualization of monuments within the Bilsk micro-region. This has been made possible thanks to the efforts of a team of researchers from the Bilsk Historical and Cultural Reserve, which is actively involved in the preservation and scientific study of the complex of monuments in the territory and surroundings of the Bilsk hillfort.

Keywords: Bilsk micro-region, Complex of monuments in the territory and surroundings of Bilsk hillfort, controversial issues, history of study, archaeological research (exploration, excavations), modern non-invasive research, LIDAR scanning

* Doctor of Historical Sciences, Professor of the Department of Ukrainian History, Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko, Sumy, Ukraine. E-mail: dmytro.kudinov@gmail.com.
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1516-576X>

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ БІЛЬСЬКОГО ГОРОДИЩА

Дмитро Кудінов*

Анотація

Більське городище належить до категорії масштабних укріплених поселенських структур лівобережного Лісостепу. Його оборонні споруди є найбільшими в регіоні, а їх продуманість та реалізація свідчать про високий рівень планування і організації тогочасного суспільства. Поховальні пам'ятки околиць Більського городища також вражають своїми масштабами. У першу чергу мова йде про кількість курганів, які належали представниками місцевої еліти.

Цей археологічний комплекс має досить непоганий стан збереженості та досліджується археологами вже майже сто двадцять років. За цей час вдалося накопичити значний обсяг даних про пам'ятку, зібрати та систематизувати артефакти, що походять з різночасових комплексів, провести якісне картографування. Врешті, археологи визначили місце комплексу серед решти синхронних археологічних об'єктів.

Важливо наголосити, що територія Більського городища має кілька хронологічних етапів свого існування. Виникнення поселенської структури та будівництво оборонних споруд припадає на ранній залізний вік і пов'язується зі скіфським населенням. Пізніше, у межах городища та в його найближчій окрузі, проживали племена слов'ян. Зокрема, сіверянські поселення та городища відомі у селах Глинське (Опішнянська громада Полтавської області) й Куземин (Грунська громада, Сумщина), а за козацької доби на території Західного укріплення та на могильнику Скоробір активно велися роботи по виварюванню селітри.

Всі ці етапи є об'єктом вивчення дослідників, переважно археологів. Але на сьогодні в науковій літературі існує кілька дискусійних проблем, які мають різний ступінь вирішеності. Це пов'язано як з об'єктивними причинами, так і з особистим науковим баченням конкретних дослідників.

Нині розпочато впровадження новітніх цифрових методів фіксації територій об'єктів культурної спадщини. Це значно спростило деякі питання, особливо пов'язані з візуалізацією пам'яток у межах Більського мікрорегіону. Це стало можливим завдяки зусиллям колективу науковців Історико-культурного заповідника «Більськ», який активно опікується станом збереження та наукового дослідження комплексу пам'яток території і округи Більського городища.

Ключові слова: Більський мікрорегіон, Комплекс пам'яток території і округи Більського городища, дискусійні питання, історія вивчення, археологічні дослідження (розвідки, розкопки), сучасні неінвазивні дослідження, LIDAR сканування

Цитування: Кудінов, Д. (2026). Актуальні проблеми вивчення Більського городища. *Консенсус*, 1, 40–48. <https://doi.org/10.3110/consensus/2026-01/040-048>

URL: <https://www.konsensus.net.ua/index.php/konsensus/article/view/210>

* доктор історичних наук, професор кафедри історії України, Сумський державний педагогічний університет ім. А.С.Макаренка, Суми, Україна. E-mail: dmytro.kudinov@gmail.com.
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1516-576X>

Постановка проблеми. В історії вивчення Більського городища є низка питань, які на сьогодні є предметом наукової дискусії. Це пов'язано з тим, що ця пам'ятка, передусім, має нашарування кількох археологічних культур. Крім того, дослідження окремих ділянок Більського городища є нерівномірними. На сьогодні найбільш вивченими є Західне та Східне укріплення та кілька поселень в межах Великого укріплення. Натомість північна частина городища, особливо територія, що знаходиться в адміністративних межах Сумської області, є недостатньо вивченими.

Такий стан речей інколи призводить до появи теорій, що викликають наукові дискусії або просто здивування вчених. Це стосується багатьох аспектів в історії Більського городища. Станом на час підготовки цієї статті окремі дискусії вже не такі актуальні через те, що їх ініціатори вже покинули цей світ і гострота наукової суперечки поступово втратила свій градус напруги. Окремі твердження стали загально прийнятими та вживаються в науковій літературі, інші відійшли в розряд курйозів. Зараз Більське городище є одним з важливих об'єктів, на яких впроваджуються новітні методи вивчення та фіксації отриманого матеріалу, ведуться масштабні археологічні розкопки та пошуки згадок про Більське городище на картах і в документах.

Наразі є кілька проблем, які пов'язані з історією цієї грандіозної пам'ятки, частина з яких вже знайшли своє підтвердження або спростування, а інші поки що лишаються до кінця невизначеними (невирішеними). Відповідно до цього **метою роботи** є аналіз наукових дискусій щодо історії та інтерпретації комплексу пам'яток Більського городища, узагальнення їх результатів і формулювання власного бачення проблеми.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вивчення Більського городища триває вже понад сто п'ятнадцять років. За цей час було опубліковано безліч статей та монографій, присвячених цьому грандіозному об'єкту. Перша ґрунтовна наукова публікація належить В. Городцову. Вона присвячена результатам археологічних та картографічних досліджень окремих частин Більського городища. Саме з цього відтинку часу можна говорити про цілісність сприйняття цієї пам'ятки як єдиного складного комплексу оборонних споруд із розвинутою поселенською структурою та широкою округою¹.

У другій половині ХХ ст. на території Більського городища працювала археологічна експедиція Харківського університету під керівництвом Б. Шрамка. За період понад 40 років було досліджено значні площі на Західному та Східному укріпленнях, здійснено розрізи оборонних споруд та розкопки поховальних комплексів. Ці роботи дозволили Б. Шрамку висловити аргументоване припущення, що Більське городище є рештками міста Гелон, згаданого Геродотом². Підсумували майже столітній досвід вивчення Більського городища його дослідники

¹ Городцов В.А. Дневник археологических исследований в Зеньковском уезде Полтавской губернии в 1906 г. *Труды XIV АС в Чернигове*, 1909 г. Т. III. Москва, 1911. С. 3–69.

² Шрамко Б.А. Бельское городище скифской эпохи (город Гелон). Київ: Наукова думка, 1987.

О. Супруненко та В. Мурзін у невеликій за обсягом колективній монографії «Більське городище»³.

Наприкінці XX – у першій чверті XXI ст. на території Більського городища велися активні дослідження пам'яток козацької доби, пов'язаних, передусім, з видобутком селітри. За цей час було здійснено розкопки та картографування значної кількості об'єктів ранньомодерного часу, серед яких переважають майдани та місця роботи селітроварів. Потрібно звернути увагу на те, що у вказаний період значно посилювався інтерес до козацьких старожитностей. Результати археологічних розкопок було узагальнено у колективній монографії «Селитроварение на Полтавщині (в свете новейших археологических раскопок на Бельском городище)», а згодом світ побачила ще одна робота схожої тематики «Селитроварницький стан на Більському городищі». У цих виданнях узагальнено майже столітній досвід вивчення селітроварних об'єктів на території Більського городища, зібрано джерельну базу та проаналізовано основні способи видобутку селітри⁴.

Новизна дослідження полягає в тому, що на основі аналізу наукових дискусій, які стосуються інтерпретації комплексу пам'яток Більського городища або його окремих складових, подано авторські висновки й бачення, що ґрунтуються переважно на результатах сучасних мультидисциплінарних досліджень. З публікацією цієї статті, як видається, окреслені дискусії можна вважати вирішеними.

Гелон чи не Гелон? Більське городище привертає увагу дослідників, у першу чергу своїми масштабами. Такий грандіозний населений пункт не міг не потрапити на сторінки хронік і майже одразу почалися пошуки його згадок в історичних джерелах. І, дійсно, в «Історії» Геродота є згадка про місто Гелон, що розташоване в землях скіфів. Звісно, що опис його місця розташування досить нечіткий, що не дає з великою долею імовірності визначити, де ж саме знаходився давнє легендарне протомісто. Тут на допомогу вченим мала прийти саме археологія. На території Лівобережної України не так багато укріплень раннього залізного віку, які можуть відповідати терміну «місто» античної доби. У XIX–XX ст. такими городищами вважалися Більське та Басівське. Вони обидва мали потужні оборонні споруди, численне населення та торгівельні стосунки з античними містами-колоніями. Поряд розташовувалися курганні могильники, які мали аристократичні поховання. Ототожнення Більського городища з містом Гелон має досить довгу та насичену історію, яка досить детально була проаналізована Б. Шрамком. До уваги були взяті основні тези повідомлення Геродота та напрацювання, які археологічна експедиція Харківського університету отримала упродовж багатьох польових сезонів⁵.

Натомість В. Іллінська висунула припущення, що Гелоном може бути Басівське

³ Мурзін В., Ролле Р., Супруненко О. Більське городище. Київ–Гамбург–Полтава: Археологія, 1999.

⁴ Каравайко Д.В., Скорый С.А., Приймак В.В. Селитроварение на Полтавщині. Полтава: Полтавський літератор, 2008. С. 9–27; Супруненко О.Б., Шерстюк В.В., Пуголовок Ю.О. Селитроварницький стан на Більському городищі. Київ: ЦП НАН України і УТОПК, 2010. С. 59–86.

⁵ Шрамко Б.А. Бельское городище скифской эпохи (город Гелон). Київ: Наукова думка, 1987. С. 156–164.

городище на Сулі. Вона категорично не згоджувалася з фактами, даними Б. Шрамка. Вона наводила контраргументи, доводячи, що Більське городище не може бути Гелоном, аналізуючи археологічні знахідки з городища та беручи до уваги особливості назв річок. Власне, ця робота не надає нам альтернативної пам'ятки, а просто заперечує зв'язок між згаданим містом скіфів та археологічною пам'яткою⁶.

Інші, менш реалістичні, теорії щодо розташування міста Гелон досить детально опрацював П. Гавриш. До таких можна віднести спроби російських вчених «розмістити» Гелон поблизу Саратова або на Кавказі. На теренах України також є місце, де, на думку окремих вчених могло розташовуватися це місто. І. Фабріціус вважала, що Гелоном можуть бути 5 городищ раннього залізного віку на р. Тясмин, розташовані у верхів'ях річки. Але її теорія базувалася на тому, що там є значна кількість античних імпортів, ігноруючи згадку про те, що Гелон це одне місто, а не скупчення невеликих за площею укріплень⁷.

Наразі жодна з теорій не дає чіткого та аргументованого висновку про те, де саме міг знаходитися город Гелон. На сьогодні загальноприйнятою є версія, висловлена Б. Шрамком, що містом Гелон, згаданим давньогрецьким «батьком історії», є саме Більське городище.

Більське городище за добу пізнього середньовіччя та ранньомодерного часу. Багато уваги Більському городищу та історії села Більськ було приділено уродженцем цього населеного пункту, археологом П. Гавришем. Він є автором низки наукових та науково-популярних нарисів, у яких викладено результати багаторічних досліджень. Одна з робіт присвячена історії с. Більськ від часу заснування до 1648 р.⁸ Вона виконана у вигляді реферату, але не була опублікована у фаховому виданні. Однак її розмістили на сайті Полтавського національного педагогічного університету ім. В.Г. Короленка. У цій роботі один з розділів присвячений первісному розташуванню села. На думку П. Гавриша, населений пункт Більськ виник ще в XV ст., будучи власністю родини князів Бельських, через що й отримав свою назву. Цей населений пункт був прикордонною фортецею Великого князівства Литовського та мав власні укріплення⁹. Ще більш цікавим виглядає абзац, присвячений загибелі Більська під час нападу татар 1482 р., коли поблизу Котельви та Опішного було взято в полон кілька сотень людей. І на основі цих тверджень автор впевнено визначає час заснування Більська 1489 р.¹⁰ На жаль, жодного аргументу чи посилання на джерела ці твердження не мають, а згадка в «Історії Русів» про захоплення полонених у 1482 р. взагалі відсутня, як і містечка Котельва та Опішні, заснованих, як видається, лише в XVII ст.

⁶ Іллінська В.А. Может ли Бельское городище быть городом Гелоном? *Скифы и сарматы*. Киев: Наук. думка, 1977. С. 73–92.

⁷ Гавриш П.Я., Копил В.В. Загадка стародавнього Гелона. Полтава: Дивосвіт, 2010. С. 141–154.

⁸ Гавриш П.Я. Початок історії села Більська (від часу заснування до 1648 року). Рукопис. Арк. 1–19. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://elcat.pnpu.edu.ua/docs/Gavpuch3.doc>

⁹ Там само. Арк. 2–3.

¹⁰ Там само. Арк. 4–5.

Одна з «курйозних» теорій походження Більського городища була висловлена полтавською дослідницею В. Жук. Згідно її припущення Більське городище виникло наприкінці XIV ст. та було чи то табором армії князя Вітовта чи фортецею князів Бельських. Як вважала дослідниця, це городище було ключовим доказом того, що саме на цій території відбулася битва на Ворсклі 1399 р.¹¹ Ця дивна теорія була висловлена вже в той час, коли наука мала дані щодо будівництва оборонних споруд Більського городища саме в ранньому залізному віці, а матеріали пізнього середньовіччя звідси пов'язані з існуванням поселення Глиниця і його загибелі під час битви на Ворсклі або одразу після неї. Не зважаючи на це, у досить поважному фаховому журналі вийшла стаття, присвячена науковому доробку В. Жук, де повторюються ці ж висновки щодо Більської фортеці XIV століття¹².

Внутрішній (або т. зв. «Південний») вал. Окремі складові Більського городища донедавна були предметами дискусії. Суперечки викликали час їх появи та функціональна належність. Внутрішній («південний») вал був сильно пошкоджений господарською діяльністю та не мав чітко виражених рис, які б дозволили його датувати. О. Супруненко свого часу висловив припущення, що фортифікаційний насип пов'язаний із процесом розмежування кордону між Річчю Посполитою та Московією, однак остаточне рішення вчений бачив саме в результатах археологічного дослідження¹³.

У 2018 р. О. Крютченком та Д. Гречком обстежено в кількох локаціях цей вал та, здійснено розріз оборонних споруд. У результаті було доведено, що ці фортифікації споруджено в V–IV ст. до н.е. та аж ніяк не належать до козацької доби¹⁴.

Куземинське укріплення. Наукова дискусія щодо існування Куземинського укріплення Більського городища була ініційована П. Гавришем. Дослідник не тільки сумнівався в належності оборонних споруд до раннього залізного віку, а й взагалі не зміг знайти саме укріплення¹⁵. Відповідно, останнє П. Гавриш став іменувати «міфічним»¹⁶.

У 2014 р. Д. Гречком було здійснено дослідження валу й рову Куземинського укріплення. Підсумки робіт дали аргументовану причину вважати, що ці

¹¹ Жук В. Де відбулася битва Вітовта 1399 р.? *Наш рідний край. Полтавська міська організація Українського товариства охорони пам'яток історії та культури*. 2-е вид., перероб. і доп. Вип. 1: Сторінки з історії Полтавщини в запитаннях і відповідях. Полтава: Астрєя, 1992. С. 12–16.

¹² Петренко І., Боечко В. Битва князя Вітовта на річці Ворскла 1399 р. у дослідженнях істориків Віри Жук (1928–2008). *Сіверянський літопис*. № 6. Чернігів, 2023. С. 15–18 (22).

¹³ Супруненко О.Б. Про «південний» вал на території Великого укріплення Більського городища. *Археологічний літопис Лівобережної України*. № 2. Полтава: Археологія, 2001. С. 75–77.

¹⁴ Гречко Д.С., Крютченко О.О. Дослідження Південного валу Більського городища у 2018 році. *Археологічні дослідження Більського городища – 2018*. Київ–Котельва: ЦП НАН України і УТОПК, 2019. С. 61–68.

¹⁵ Гавриш П.Я. Куземинське укріплення в Більському городищі. *Археологія*. № 4. Київ: ІА НАН України, 2003. С. 116–123.

¹⁶ Гавриш П.Я. Більське городище (місто Гелон): реалії і міфи. Полтава: АСМІ, 2016. С. 105.

фортифікації зведено за скіфської доби¹⁷. П. Гавриш не погодився з висновками досліджень, заперечуючи надалі вже не існування валу та рову, а лише їх належність до єдиного комплексу оборонних споруд Більського городища. Рештки пошкодженого Куземинського укріплення П. Гавриш ототожнював зі стародавньою «дорогою до панських дач». Деяко емоційне аргументування власних переконань було викладене автором у науково-популярному виданні «Більське городище (місто Гелон): реалії і міфи: історико-археологічне дослідження»¹⁸.

Зрештою, проведення О. Коротею LIDAR-зйомки Куземинського укріплення і, відповідно, отримання просторової моделі, дали змогу кожному досліднику мати власну думку щодо наявності оборонних споруд на цій місцевості. До того ж, було виявлено й рештки дороги козацької доби, яка розрізає вал, а не проходить вдвож нього¹⁹.

Насамкінець вважимо, що в жовтні 2025 р. Міністерство культури та стратегічних комунікацій України занесло Куземинське укріплення до Державного реєстру нерухомих пам'яток України (наказ від 13.10.2025 р. № 852). Тож наукову дискусію щодо наявності цього археологічного об'єкта можна вважати вирішеною. Питання ж причин спорудження, функціонального призначення Куземинського укріплення має вирішитися в ході подальших наукових досліджень.

«Розрита Могила». Майдан чи обсерваторія? Масштабна споруда, яка локалізується на південь від Більського городища та складовою курганного некрополя доби раннього залізного віку. Вона має власну назву – «Розрита Могила». Це відображає два головні етапи в функціонуванні об'єкта. Могила, тобто курган, була місцем поховання представника скіфської аристократії, а розритою вона стала, припустимо, в першій половині XVII ст. Саме тоді ґрунт з насипу було використано для видобутку селітри. Довгий час інтерпретація цього об'єкта не викликала питань. Однак у XX ст. Б. Шрамко висловив припущення, що ця споруда є рештками культового місця. Ці висновки розвинув Ю. Бойко, додавши до них дані астрономічних спостережень. Таким чином, було сформовано теорію про те, що «Розрита Могила» є рештками стародавньої астрономічної обсерваторії²⁰. Такі висновки були зроблені на основі співставлення положення певних зірок з виймками насипу майдану. Згодом О. Коротею проведено обміри та знято сучасний топографічний план, і побудована 3D модель цього об'єкта за допомогою електронних приладів і БПЛА. У результаті вдалося створити цифрову модель рельєфу об'єкта та перевірено висновки щодо відповідності положення зірок і

¹⁷ Гречко Д.С. Результати археологічних досліджень Куземинського укріплення. *Археологічні дослідження Більського городища – 2014*. Київ-Котельва, 2014. С. 35-46.

¹⁸ Гавриш П.Я. Більське городище (місто Гелон): реалії і міфи. С. 117-121.

¹⁹ Корота О.В. Дослідження Куземинського укріплення Більського городища за допомогою LIDAR. *Консенсус*. № 3. Суми: СумДПУ, 2024. С. 7-17.

²⁰ Шрамко Б.А. Майдан Разрытая Могила. *Археологічний літопис Лівобережної України*. № 1-2. Полтава: Археологія, 2000. С. 19-25; Шрамко Б.А., Бойко Ю.М. Раскопки курганов и майданов в бассейне р. Мерлы. *Вестник Харьковского университета*. История. № 316. Харьков: изд. ХГУ, 1989. С. 103-108.

виймок майдану. Різниця між вимірами 1951 та 2015 років становить близько 20°. Це є значною похибкою при орієнтуванні на місцезоташування зірки на небі. Натомість чітко видно технологічні проходи у зовнішньому валу та рову, які чітко співпадають з виймками насипу майдану²¹. Таким чином, припущення щодо наявності на майдані «Розрита Могила» астрономічної обсерваторії базувалося на неточностях вимірів середини 20 ст.

Висновки. Більське городище є складною та унікальною пам'яткою раннього залізного віку Дніпровського лісостепового Лівобережжя, яка використовувалася й у наступні епохи. Проблемаю вивчення об'єкта є значна площа та складний рельєф. Це ускладнює цілісне сприйняття городища і є причиною того, що окремі його складові стали об'єктом досить жвавих наукових дискусій, вирішення яких можливе лише у площині застосування вченими сучасних неінвазивних (неруйнівних) методик та проведення масштабних польових досліджень. Вивчення історії походження тієї чи іншої проблеми часто ґрунтувалося на наявності певної теорії в науковця або невірною фіксацією чи тлумаченням призначення окремих складових Більського городища. Для підтвердження власних припущень залучалися аргументи, які її підтверджували і, навпаки, ігнорувалися ті, що її спростовували.

Автором розглянуто перелік актуальних дискусійних питань, пов'язаних з визначенням функціональної належності та датування окремих складових Більського городища. Частина з них отримали чітку відповідь за підсумками археологічних досліджень та ультрасучасних методів вивчення пам'яток. Вважаємо закінченою й дискусію щодо існування Куземинського укріплення. Тож наразі актуальними є окремі питання, пов'язані з інтерпретацією Більського городища як міста Гелон, періоди функціонування фортеці та причини занепаду цього унікального археологічного комплексу.

REFERENCES

- Havrysh, P.Ya. (2003). Kuzemynske ukriplennia v Bilskomu horodyshchi. *Arkheolohiia*. № 4. Kyiv: IA NAN Ukrainy, p. 116–123.
- Havrysh, P.Ya. (2016). *Bilskoe horodyshche (misto Helon): realii i mify*. Poltava: ASMI.
- Havrysh, P.Ya., Kopyl, V.V. (2010). *Zahadka starodavnoho Helona*. Poltava: Dyvosvit.
- Gorodtsov, V.A. (1911). Dnevnik arkheologicheskikh issledovaniy v Zenkovskom uезде Poltavskoi gubernii v 1906 g. *Trudy XIV AS v Chernigove*, 1909 g. T. III. Moskva, p. 3–69.
- Grechko, D.S. (2014). Rezultaty arkheolohichnykh doslidzhen Kuzemynskoho ukriplennia. *Arkheolohichni doslidzhennia Bilskoho horodyshcha – 2014*. Kyiv; Kotelva: TsP NAN Ukrainy i UTOPIK, p. 35–46.
- Grechko, D.S., Kriutchenko, O.O. (2019). Doslidzhennia Pivdennoho valu Bilskoho horodyshcha u 2018 rotsi. *Arkheolohichni doslidzhennia Bilskoho horodyshcha – 2018*. Kyiv; Kotelva: TsP NAN Ukrainy i UTOPIK, p. 61–68.
- Zhuk, V. (1992). De vidbulasia bytva Vitovta 1399r.? *Nash ridnyi kraj. Poltavska miska orhanizatsiia*

²¹ Коротя О.В., Осадчий Є.М. Розвідки в урочищі Розрита Могила. *Феномен Більського городища – 2016*. Київ–Полтава: ЦП НАН України і УТОPIK, 2016. С. 141–144.

- Ukrainskoho tovarystva okhorony pamiatok istorii ta kultury*. 2-e vyd., pererob. i dop. Vyp.1: Storinky z istorii Poltavshchyny v zapytanniakh i vidpovidiakh. Poltava: Astreia, p. 12–16.
- Illinska, V.A. (1977). *Mozhet li Belskoe gorodishche bit gorodom Gelonom. Skifi i sarmati*. Kiev: Nauk. dumka, p. 73–95.
- Karavaiko, D.V., Skorii, S.A., Priimak, V.V. (2008). *Selitrovarenie na Poltavshchine*. Poltava: Poltavskii literator.
- Korotia, O.V. (2023). Suchasni mozhyvosti ta perspektyvy monitorynhu pamiatok arkhеolohii. *Istoryko-kraieznavchi doslidzhennia: tradytsii ta innovatsii: materialy VI Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii* (Sumy, 8–9 hrudnia 2023 r.). Chastyna 1. Sumy: FOP Tsoma S.P., p. 142–145.
- Korotia, O.V. (2024). Doslidzhennia Kuzemynskoho ukriplennia Bilskoho horodyshcha za dopomohoiu LIDAR. *Konsensus*. № 3. Sumy: SumDPU, p. 7–17.
- Korotia, O.V., Osadchyi, Ye.M. (2016). Rozvidky v urochyskhi Rozryta Mohyla . *Fenomen Bilskoho horodyshcha – 2016*. Kyiv; Poltava: TsP NAN Ukrainy i UTOPIK, p. 141–144.
- Korotia, O.V., Osadchyi, Ye.M. (2024). Lokalizatsiia Bilskoho perevozu za danymy arkhеolohichnykh doslidzhen i dystantsiinoho zonduvannia. *Konsensus*. № 4. Sumy: SumDPU, p. 37–53.
- Kulakovskiy, P. (2006). *Chernihovo-Siverschyna u skladi Rechi Pospolytoi (1618–1648)*. Kyiv: Tempora.
- Murzin, V., Rolle, R., Suprunenko, O. (1999). *Bilske horodyshche*. Kyiv; Hamburh; Poltava: Arkheolohiia.
- Osadchyi, Ye.M., Korotia, O.V. (2020). *Kozatski mistechka Pivnichnoho Skhodu Livoberezhnoi Ukrainy*. Kharkiv: Ekspres-knyha.
- Osadchyi, Ye.M., Korotia, O.V. (2024). Bilske horodyshche v konteksti sukhodolnykh shliakhiv spoluchennia Dniprovskoho lisostepovoho Livoberezhzhia za danymy XVII stolittia. *Putyvl'ski chytannia*. Materialy III Vseukrainskoi arkhеolohichnoi konferentsii. Do 80-ricchhia viddilu rannoho zaliznogo viku Instytutu arkhеolohii NAN Ukrainy. Kyiv: IA NAN Ukrainy, p. 49–54.
- Petrenko, I., Boiechko, V. (2023). Bytva kniazia Vitovta na richtsi Vorskla 1399 r. u doslidzhenniakh istorykyni Viry Zhuk (1928–2008). *Siverianskyi litopys*. № 6. Chernihiv, p. 15–18 (22).
- Suprunenko, O.B. (2001). Pro «pivdennyi» val na terytorii Velykoho ukriplennia Bilskoho horodyshcha. *Arkheolohichni litopys Livoberezhnoi Ukrainy*. № 2. Poltava: Arkheolohiia, p. 72–77.
- Suprunenko, O.B. Sherstiuk, V.V., Puholovok, Yu.O. (2010). *Selitrovarnytskyi stan na Bilskomu horodyshchi*. Kyiv: TsP NAN Ukrainy i UTOPIK.
- Shramko, B.A. (1987). *Belskoe gorodishche skifskoi epokhi (gorod Gelon)*. Kiiv: Naukova dumka.
- Shramko, B.A. (2000). Maidan Razritaya Mogila. *Arkheologichni litopys Livoberezhnoi Ukraini*. № 1–2. Poltava: Arkheologiia, p. 19–25;
- Shramko, B.A., Boiko, Yu.M. (1989). Raskopki kurganov i maidanov v basseine r. Merli. *Vestnik Kharkovskogo universiteta*. Istoriya. № 316. Kharkov: izd. KhGU, p. 103–108.

Отримано 03.02.2026

Отримано в доопрацьованому вигляді 17.02.2026

Прийнято до друку 25.02.2026

Submitted 03.02.2026

Received in revised form 17.02.2026

Accepted for publication 25.02.2026